

דף כד

עיונים, ציונים והערות

'תנינא דם שנמצא בפרוזדור ספיקו טמא... ושמע מינה רובא דאורייתא' – כתבו בהג"ה בתוס', שרוב זה הוא 'רובא דליתא קמן'. ולפי זה מבואר בסוגיא שבברי ר' חנינא שרוב וקרוב – הולכים אחר הרוב, אמורים הן ברובא דאיתא קמן (כגון עיר מרובה באנשים, או שובך מרובה ביונים, שהרוב מבוסס על סמך ידיעה חיצונית גלויה), הן ברובא דאיתא קמן. (כגון דמים מרובים במקור, שהוא רוב שבטבע, ולא ראינוהו). (ובספר 'בית ישי' באר דברי התוס' בדרך אחרת. וע"ע במהרש"א במה שהקשה על דבריהם, ובשער המלך (יו"ט ב,ו) תירץ קושייתו).

ואולם יש שכתבו שב'רובא דליתא קמן' לא אמר ר' חנינא לילך אחר הרוב. – ע' 'פלת' (סג) בדעת הרמב"ם; וכ"כ בשו"ת זכרון יוסף (ה) – מובא בפתחי תשובה יו"ד מה סק"ד; 'פורת יוסף' כאן בדעת רש"י. וע"ע בחדושי הגר"ר בענינים ח"ב לח,ג.

ואכן בשב שמעתתא (ד,א) פקפק על הנראה מהגהת התוס' שרוב דמים מן המקור נחשב רובא דליתא קמן. וכבר האריך בענין זה ובדין 'קבוע' ברובא דליתא קמן, בקובץ שעורים כאן. וע"ע: חוות דעת – יו"ד סג; שערי ישר ד,ג; שו"ת אחיעזר ח"ב ז,א; בית ישי – צט; אילת השחר כאן. (בני ציון (מיטאווסקי) – נה).

'הוא חצבא דחמרא דאישתכח בפרדיסא דערלה, שריא רבינא. לימא משום דסבר לה דרבי חנינא...'. – מכאן משמע שבכלל דברי ר' חנינא, לילך אחר הרוב נגד הקרוב אפילו כשנמצא הדבר במקומו ולא נתגלגל ובא ממקום אחר, אעפ"כ תולין שבא מן הרוב, ולא ממקום זה. – כן הוכיח הט"ז (ח"מ רנט,ג), דלא כדברי הסמ"ע שכתב (שם סק"ו) שלא אמרו שהולכין אחר הרוב, אלא כשנמצא קרוב לדבר אחר, אבל אם הוא במקומו ממש – אין הולכין אחר הרוב.

וכשאמרו בהמשך הגמרא: 'זהני מילי חמרא, אבל עינבי מצנעי' יתפרש לפי זה, שבענבים אכן יחזיק דיןם תלוי בדברי ר' חנינא והחולקים עליו, שלפי ר' חנינא נתירם, שיש ללכת אחר הרוב, הגם שנמצאו באותו פרדס, ואילו לפי ר' זירא שחולק, אסורים. (וכ"מ בדברי הרא"ש).

ואולם כבר כתב הרמב"ן, שממשמעות הגמרא נראה שאפילו ר' חנינא מודה שאם נמצאו ענבים – אסורות, (כי דוחק לומר שחילוק זה שבין יין לענבים אינו לפי ר' חנינא), מפני ש'כאן נמצאו – כאן היו', ועדיף יותר מ'קרוב' סתם.

(ולכאורה נראה שהסמ"ע יפרש, שלפי מה שדחו בגמרא 'שאני התם דאי מיגניב מינה אצנועי בגויה לא מצנעי', שוב ניתן לומר שאפילו ר' חנינא מודה שאין אומרים כאן 'הלך אחר הרוב', והסיבה שהתיר רבינא, מפני שודאי אינם מכאן. ועוד נראה, שהיין הנמצא בכרם, לעולם אינו נידון כנמצא במקומו, אלא שדנו לתלות שבא מן היקב שהוא סמוך לכרם (שכן היה דרכם, כמו שכתב הרש"ש ר"פ חזקת הבתים. וכמוש"כ שם באמת ליעקב' וע' ב'ברכת אברהם' כאן), ולכך הוא נידון כ'קרוב' ולא כ'מקומו'.

ואף הט"ז במקום אחר (יו"ד רצד סק"ז) פרש כן (ולא הביא מהרמב"ן). וכדי שלא יסתרו דבריו אהדדי, נראה פשוט, שאף הט"ז מודה שכאשר ידוע שמצוי יותר להימצא כאן מאותם דברים שבמקום זה, ודאי אין ללכת אחר הרוב' שבמקום אחר, שלעולם יש לדון אחר השכיח במקום זה. וכל הנידון בגמרא ב'רוב וקרוב', רק כאשר מצוי לבוא מן הרוב או מן הקרוב בשוה, או שאין שניהם מצויין במקום זה, אבל כשידענו את המצוי במקום זה – הולכין אחריו, (וכמוש"כ בחו"א אה"ע ז,א).

ונהגה צ"ע בדברי הסמ"ע, שנראה לכאורה סותר דבריו, שכתב ב'פרישה' (ביו"ד רצד,כג) שמהגמרא משמע שענבים שנמצאו בכרם זה מותרים מדר' חנינא. והלא לשיטתו לא דיבר ר' חנינא אלא במקום אחר, ולא בשנמצא במקום עצמו. ונראה שאין כוונת הסמ"ע לומר כלל בדבר, שאין אומרים 'רוב וקרוב' כשנמצא באותו מקום, אלא כוונתו באופנים שנמצא במקום מסוים שהרוב שבאותו מקום מתנגד לרוב שבמקום האחר, הולכים אחר מקום שנמצא בו.

נמצא לפי"ז שאין כאן מחלוקת כלל, ולכ"ע שייך דינו של ר' חנינא גם כשנמצא באותו מקום, כל שאין ידוע שרוב הנמצא במקום זה מנוגד לרוב שבמקום האחר. (ואף הרא"ש והרמב"ן אין ביניהם מחלוקת לדינא). התוס' לעיל (כג: ד"ה ביושבת) הקשו, מדוע צריך מיעוט מן הכתוב שירושלים אינה מביאה עגלה ערופה, והלא כל ישראל היו באים לרגל, וגם בשאר ימות השנה, וגם באים לירושלים מאומות העולם? ולכאורה יש ליישב קושיהם, לפי שיטת הסוברים (ע' מנחת חינוך וקומץ המנחה – תקל, ובאפיקי ים סס"כו) שמביאים עגלה ערופה גם כשנמצא חלל בתוך העיר, וא"כ צריך מיעוט שאף באופן זה, שאין ללכת אחר הרוב לשיטת הסמ"ע הנ"ל, אין מביאים ע"ע. – כן שמעתי ממו"ר הגר"מ וינקלר שליט"א, (תשל"ט). אך לפי המבואר, קושית התוס' בעינה עומדת, שאם אין ידוע שרוב העוברים ושבים שבירושלים הם מקומיים – יש ללכת אחר רוב העולם, ואין מביאים ע"ע. ותרצו התוס', שיש מקומות בירושלים שאין רגילים לבוא שמה רק מבני העיר. וכונתם, שידוע ששם יש רוב מקומיים. וע"ע: קצות החשן רסב סק"ב; 'בכור שור' (בסו"ס תבואות שור); קהלות יעקב – טו; שעורי ר' שמואל – ב"מ עמ' קפ"ה, (ז-ז).

'שריא רבינא. לימא משום דסבר לה דרבי חנינא...' – כתבו התוס' שאין לומר שהתיר משום 'ספק ערלה' בחו"ל מותרת, שאם אין סבורים כר' חנינא אלא 'קרוב עדיף', אין זה ספק אלא ודאי ערלה.

ויש ראשונים החולקים על שיטה זו, וסוברים שאפילו 'רוב' נידון עדיין כספק ערלה ומותר בחו"ל. – ע' ר"ן ותוס' קדושין לט. וראה ב'מצפה איתן' כאן ושערי ישר א.ו. וע' במש"כ בקדושין שם. וזו לשון הגר"א נבנצל שליט"א: 'ע' תוס', ומוכח דספק ערלה בחו"ל אינו ודאי היתר. ולשיטת רש"י בקדושין ל"ט. ד"ה ספק צ"ל שהוא ודאי היתר. וי"ל דאין זו מחלוקת בין רש"י לתוס', אלא דתלי בהא אי ערלה בחו"ל מהל"מ או מדרבנן, דפליגי בהא אמוראי, וכדכתב הכס"מ (פ"י מהל' מאכלות אסורות הל' י"א).

(ע"ב) 'זאם אילן קדם – קוצץ ונותן דמים' – מרש"י משמע שחיוב התשלום אינו מוטל על הקוצץ, (והוא יגבה מבני העיר מה ששילם), אלא החיוב חל ישירות מבני העיר. (ומה שכתב 'מי שהעיר שלו', הכוונה לבני העיר – הגהות חו"י שעל הרי"ף). ובדברי התוס' יש להסתפק בדבר זה. (עפ"י אילת השחר. ובאמת חיוב הקציצה חל על המזיק – ע' במובא להלן כו, ומש"כ 'הקוצץ' היינו זה העומד אתו בדברים ותובעו לקצוץ.

מזן בשולחן ערוך השמיט כל דין הרחקת האילן מן העיר. וכתבו הפוסקים, לפי שאין דין זה נוהג כשארץ ישראל נתונה ביד נכרים, ולכן השמיטו. ומשמע שבמצב זה מותר ליטע סמוך לעיר, שאין לחוש לנויה כאשר היא נתונה ביד זרים, או מפני שבין כך לא יתקיים האיסור, שאם יימנעו ישראל, לא יימנעו הגויים. וע' בזה בשו"ת הרדב"ז ח"ב תרל"ג וח"ה שא, ובמצויין ביוס"ד – ב"ק פב – חוברת יח).

'מאי טעמא? אמר עולא: משום נוי העיר. ותיפוק ליה דאין עושין שדה מגרש...' – הקושיא על עולא, כי לולא דבריו היה עולה על הדעת שטעם המשנה משום נזקי האילן, ואפילו בחוצה לארץ, ואם כן, אין קושיא מ'אין עושין מגרש שדה', שהיא הלכה שנאמרה בארץ ישראל בלבד. אך עולא שפרש טעם המשנה משום נוי, ודוקא בארץ ישראל (כפירש"י בד"ה לא חמימא), לכך מקשה, הלא בלאו הכי מרחיק אלף אמה. (רמב"ן. וע' בפרוש רבנו גרשום וב'אמת ליעקב'. ואע"פ שטעם ההרחקה משום נוי, כתב בנמוקי יוסף (כב:) לדון משום 'גירי דיליה', שעשאוהו כ'מזיק' את הנוי בנטיעה זו, וכפי שאר כללי הרחקת נזיקין, ואין זו תקנה מיוחדת משום נוי גרידא. וע' ב'ברכת אברהם').

'ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'ולימא להו הבו לי ברישא דמי והדר איקויץ? אמר רב כהנא: קידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא' – 'קצת סמך מכאן למה שנוהגים בכל הקהילות שכל היחיד המתדיין עם קהלו עבור ענין מסים, שהקהל גובים ממנו מס ואחר כך אם ירצו ירדו לדין. ואם נטלו ממנו שלא כדין, יחזירו לו על פי ב"ד, והקהל רוצים להיות מוחזקין ותופסים, נתבעין ולא תובעין. דאם לא כן, לא יהא תקנה לרבים, שכל אחד יעשה עולה ויאמר מי יתבעני לדין, קדרה דבי שותפי לא חמימי ולא קרירי. לכך יש להחשיבם מוחזקין, כדאשכחן בכמה דוכתא דחשו רבנן לפסידא דרבים'. (תשובת מהר"ם מרוטנברג, ד"פ קו, מובא במרדכי, מובא ב'תרומת הדשן' ש"מא).

'מרחיקין את הגורן קבוע מן העיר...' – 'וכן לא יעשה בחצרו מלאכה שיש בה אבק ועפר בענין שרוח מצויה מוליך האבק לשכנו או לבני רשות הרבים ויזיק להם. וכן כל כיוצא בזה, צריך לזהר שלא לגרום נזק ממעשיו לשכנו או לבני רשות הרבים אא"כ מוחל לו שכנו. ושתיקה היא כמחילה מן הסתם אא"כ ידוע שאינו מוחל בלב שלם. ומחילה ומתנה שאינה בלב שלם – אינה כלום'. (שו"ע הגר"ז – נוקי ממון, יח. ומצוי הדבר בניעור שטיחים וכיו"ב)

דף כה**הערות, ענינים ורמזים**

'מרחיקין את הנבלות... חמשים אמה' – רמז לדבר: 'ובשר בשדה טרפה לא תאכלו, לכלב תשליכו אתו' – נ' יתירה, ללמד שמרחיקין את הבלה חמשים אמה. (בעל הטורים – משפטים כב, ל.)

'ואת הקברות' – משום ריח רע. שפעמים מביאים לשם מת שנמצא סרוח. ופעמים לא קברו בעומק מספיק. (ע' אג"מ י"ד ח"א רמט)

'תדירא בשכינה' – 'כבגן עדן (רש"י בראשית ג' ח') ובמתן תורה (רש"י שמות י"ט ב'). (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'שכינה במערב' – 'שכון'. ידוע כי ענין זאת המלה היא התמדת העומד במקום אחד. והושאל זה למה שאינו בעל חיים אלא לכל ענין שהתיישב ושקד על דבר אחד, יאמר בו גם כן לשון שכינה, ואע"פ שלא היה הדבר אשר שקד עליו – מקום, ולא היה הענין השוכן בעל-חיים. אמר 'תשכון עליו עננה' – אין ספק כי העננה אינה בע"ח, ולא היום – גוף, אלא הוא חלק זמן. ולפי זאת ההשאלה הושאל לבורא יתעלה, כלומר, להתמדת שכינתו או השגחתו באיזה מקום שהתמידה בו השכינה, או לכל דבר שהתמידה בו השגחה. ונאמר: 'ישכון כבוד ה' 'ישכנתו בתוך בני ישראל', 'ורצון שוכני סנה'. וכל מה שבא מזאת הפעולה מיוחס לבורא יתברך, הוא ענין התמדת שכינתו, כלומר, אורו הנברא במקום, או התמדת ההשגחה בדבר אחד – כל מקום לפי ענינו. (מתוך מורה הנבוכים ח"א כה. וע' בספר הכוזרי ב, ז ואילך).

וענין 'שכינה במערב' – אברהם אבינו עליו השלום, כשבחר את הר המוריה בהיותו הגבוה שבהרים אשר שם, ופרסם שם את יחוד ה', ייחד את המערב – בית קודש הקדשים. וסבת הדבר, אצלי, שמפני שאז היתה מפורסמת בעולם עבודת השמש, וייחסו לה אלהות, אין ספק שבני אדם